

ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА

УДК 347

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2021.22.03>

УМОВИ УКЛАДЕННЯ ШЛЮБУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СІМЕЙНОГО ТА КАНОНІЧНОГО ПРАВА

Карпенко Роман Валерійович,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)

Мухай Анастасія Андріївна
студентка 4 курсу
ННІ права та інноваційної освіти
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)

Вступ до шлюбу та створення сім'ї – першочергові завдання кожної людини. Міцна родина – важливий інститут сімейного права, який є запорукою створення міцного суспільства. Правовому регулюванню питань щодо укладення шлюбу присвячено безліч наукових праць та розробок. Проблемний аспект укладання шлюбних відносин між особами полягає в тому, що особи, що виявляють намір створити сім'ю, порушують умови вступу до шлюбних відносин. Нині в Україні діє політика щодо зміцнення та популяризації інституту сім'ї серед молоді; затверджується побудова стосунків на принципі паритетності, взаємоповаги та любові. Шлюбно-сімейні відносини сприяють розбудові соціальної та демократичної держави, забезпечуючи стабільність та ефективний розвиток суспільства. Ідеологія пріоритетності сім'ї та цінність шлюбних відносин знайшла відображення як у нормах сімейного законодавства, так і в канонічному праві.

Укладення шлюбу відповідає певним вимогам, недотримання яких унеможливує його державну реєстрацію. Чинне законодавство у сфері сімейного права чітко визначає умови та підстави створення сім'ї, саме дотримання цих умов свідчить про наявність чи відсутність шлюбних відносин між особами та засвідчує факт існування сім'ї за допомогою чіткої регламентації процедури укладення шлюбу.

На жаль, суспільство в більшості випадків нехтує дотриманням умов укладення шлюбу. З огляду на окреслене, стаття розкриває найактуальніші проблеми та питання, які виникають у осіб, що планують укласти шлюб. Здійснено аналіз поглядів науковців щодо виокремлення умов та перешкод укладення шлюбу з урахуванням особливостей сімейного та канонічного права.

Стаття присвячена особливостям законодавчого регулювання питань умов укладення шлюбу, було проведено дослідження перешкод, що виникають у осіб, які планують створити сім'ю. У межах статі акцентується на порівняльному аналізі державного та церковного законодавства, виокремлюються спільні та відмінні підходи, що сформувались у сімейному та церковному праві щодо умов укладення шлюбу.

Ключові слова: шлюб, умови вступу у шлюб, подружжя, сім'я, державна реєстрація шлюбу, канонічне право.

OBSTACLES AND CONDITIONS OF MARRIAGE: A COMPARATIVE ANALYSIS OF FAMILY AND CANON LAW

Karpenko Roman Valeriiovych,
Candidate of Legal Sciences
Senior Teacher of Department Civil
Legal Disciplines
(Dnepropetrovsk State University
of Internal Affairs, Dnepr, Ukraine)

Muhay Anastasiya Andriivna,
student of 4 courses ESI right and
innovative education
(Dnepropetrovsk State University
of Internal Affairs, Dnepr, Ukraine)

Getting married and starting a family are everyone's priorities. A strong family is an important institution of family law, which is the key to creating a strong society. Many scientific works and developments are devoted to the legal regulation of issues related to marriage. The problematic aspect of marital relations between persons is that persons who intend to start a family violate the conditions of entering into a marital relationship. Currently, Ukraine has a policy to strengthen and promote the institution of the family among young people; the building of relations on the principle of parity, mutual respect and love is approved. Marital and family relations contribute to the development of a social and democratic state, ensuring stability and effective development of society. The ideology of the priority of the family and the value of marital relations are reflected both in the norms of family law and in canon law.

The conclusion of a marriage meets certain requirements, non-compliance with which makes its state registration impossible. The current legislation in the field of family law clearly defines the conditions and grounds for starting a family, compliance with these conditions indicates the presence or absence of marital relations between persons and certifies the existence of a family through clear regulation of marriage.

Unfortunately, in most cases, society neglects to comply with the terms of marriage. Based on the outlined, this article reveals the most pressing problems and issues that arise in people who are planning to get married. An analysis of scholars' views on the separation of conditions and obstacles to marriage, taking into account the peculiarities of family and canon law.

The article is devoted to the peculiarities of the legislative regulation of the conditions of marriage, a study of the obstacles that arise in persons who plan to start a family. The article focuses on the comparative analysis of state and church legislation, highlights the common and different approaches that have formed in family and church law on the conditions of marriage.

Key words: marriage, conditions of marriage, family, state registration of marriage, canon law.

Вступ. Укладення шлюбу між особами сприяє виникненню взаємних прав та обов'язків між подружжям, а тому має відповідати певним вимогам. Недотримання певних умов укладення шлюбу призводить до неможливості його державної реєстрації.

Чіткий перелік умов, які мають бути дотримані особами під час укладення шлюбного союзу регламентовані чинним Сімейним Кодексом України. Подальшої деталізації набуло й закріплення перешкод укладення шлюбу. Окрім, національного законодавства, низка умов та перешкод укладення шлюбу міститься й у канонічному праві, де шлюб розглядається в контексті таїнства. Відсутність умов перешкоджає не лише державній реєстрації шлюбу, але й звершенню вінчання між особами.

Наявність певних розбіжностей щодо умов укладення шлюбу у сучасному сімейному праві й призводить до необхідності розгляду цього питання й порівняння канонічного та сімейного права.

Постановка завдання. Більшість цивілістів у своїх доробках досліджують правову природу умов укладення шлюбу та природу виникнення перешкод укладення шлюбних відносин, проте це не приводить до вирішення проблем щодо подолання перешкод укладення шлюбу відповідно до сімейного та канонічного права, тому мета статті полягає в розгляді та проведенні компаративістського аналізу умов укладення шлюбу, що регламентовані як національним законодавством, так і канонічним правом. Дослідження правової природи умов та перешкод укладання шлюбу дає змогу виокремити різноманітні підходи щодо вирішення проблемних питань за допомогою національного та церковного права.

Результати дослідження. Керуючись ст. 3 Сімейного Кодексу України, можна зазначити, що сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства [10]. Тобто, вступ до шлюбу та його офіційна реєстрація є передумовою створення сім'ї. Відповідно, шлюбом визнається сімейний союз, що укладений між жінкою та чоловіком, зареєстрований в уповноваженому на те державному органі у порядку, визначеному чинним законодавством. Факт проживання чоловіка та жінки, які пов'язані спільним побутом, не є підставою виникнення між ними шлюбних відносин і не приводить до виникнення між останніми шлюбних прав та обов'язків. Подібні стосунки в сімейному праві мають назву «цивільного шлюбу», який не передбачає виникнення взаємних прав та обов'язків у чоловіка та жінки.

Відповідно до ст. 21 СК України, шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану [10]. Зазначено, що в шлюбні стосунки можуть вступати лише особи протилежної статі, а відповідно, цим положенням унеможливлені спроби представників сексуальних меншин укласти шлюб між особами однієї статі, що прямо суперечить моральним нормам суспільства, що базуються на християнській природі.

Питання врегулювання шлюбних відносин знайшло відображення не лише в законодавстві держави, але й у канонічних працях. Тобто, церква в усі часи встановлювала правила, які повинні охороняти шлюб та сімейні відносини. Відповідно до зазначеного, встановлені правила не можна вважати самоціллю, адже вони не покликані замінити те, що складає сутність шлюбних відносин – почуття любові, а лише мають на меті направляти шлюбні стосунки [1, с. 67].

У контексті вказаного, цікавими працями на зазначену тематику є наукові трактати С. Троїцького, М. Струженцова, які присвятили свої дослідження виокремленню шлюбу як православної категорії. Окрім цього, шлюбним відносинам приділяли увагу й церковні каноністи, які розглядали питання перешкод до вступу у шлюбні

відносини та досліджували правову природу розлучень. Також сімейні відносини, що виникають у результаті укладання шлюбу, стали актуальною темою для досліджень серед представників світського сімейного права. Незважаючи на підвищений інтерес наукової еліти до дослідження зазначеної тематики, питання перешкод до вступу у шлюбні відносини та виокремлення перешкод, що унеможливають укладення шлюбу, залишається актуальним та потребує детального вивчення.

Шлюб відповідно до законодавства України визнається дійсним лише за дотримання певних умов його укладення. Стосовно умов укладення шлюбу, то їх слід трактувати як сукупність обставин, які є необхідними для процедури державної реєстрації укладення шлюбу та визнання шлюбу таким, що має зміст (правову природу). Визначальною умовою укладення шлюбу є добровільність його укладення, тобто шлюб має ґрунтуватися на вільній згоді жінки та чоловіка відповідно до ч. 1 ст. 24 Сімейного кодексу України (далі – СК України) [10].

Принцип добровільності дістав закріплення не лише у СК України, але й у Конституції України, де засада добровільності дублюється. Проаналізувавши зміст цього принципу, можна зазначити, що він є актуальним не лише на стадії укладання шлюбу, але й присутній у житті подружжя протягом усього життя, адже добровільність свідчить про постійну згоду осіб перебувати у шлюбних відносинах. Відповідно до чинного законодавства, шлюб, що був укладений без вільної згоди одного з подружжя, визнається недійсним за рішенням суду. У рамках зазначеного виникає питання, за яких умов згода особи не може визнаватися вільною? Не визнається вільною згода особи, що під час реєстрації шлюбу страждала на тяжкий психічний розлад, перебувала у стані наркотичного чи алкогольного сп'яніння, у результаті чого не могла повноцінно усвідомити значення своїх дій та, відповідно, керувати ними. Також, непоодинокими є випадки укладання шлюбу між особами в результаті психічного чи фізичного насильства, в таких випадках теж ідеться про порушення добровільності шлюбу [2, с. 50].

Добровільність шлюбу як умова укладання шлюбних відносин визнається й представниками канонічного права. Церковний шлюб може визнаватися дійсним та законним лише за умови добровільної взаємної згоди осіб, які беруть шлюб. Під час таїнства особам ставиться питання, «чи з доброї волі, а не з примусу» особи беруть шлюб. Особа, яка не бажає вступати до шлюбу, повинна повідомити про це і священник обов'язково має зупинити таїнство вінчання. Окрім цього, в канонічному праві зазначено, що раніше молоді не могли брати шлюб без згоди батьків. Це положення не дістало законодавчого закріплення, оскільки у шлюб вступають повнолітні особи, які вже не є юридично залежними від батьків. Оновлене законодавство забороняє батькам примушувати чи забороняти особам брати шлюб. Тобто, в основі батьківського схвалення лежить повага до добровільності як основної засади укладення шлюбу як із боку нареченої, так і з боку нареченого.

Другою необхідною умовою вступу у шлюбні відносини вважається досягнення особами, що мають намір вступити у шлюб, шлюбного віку. Відповідно до ст. 22 СК України, шлюбний вік в Україні становить 18 років [10]. Проблемним питанням натепер є наявність вікових обмежень для осіб, які прагнуть зареєструвати стосунки та стати чоловіком та жінкою перед законом. У чинному законодавстві, а саме у ст. 23 СК України зазначено, що право на вступ у шлюб мають особи, які досягли шлюбного віку. Зазначимо, що відповідно до ст. 23 СК України, особи, які не досягли шлюбного віку, також мають право на шлюб у чітко визначених випадках, а саме: особа, яка досягла 16 років, може звернутися з заявою до суду з проханням надати їй право на шлюб [10]. За рішенням суду право на шлюб може бути надано такій особі, за умови,

що подібне рішення не суперечитиме її законним інтересам. Засвідчимо, що недосягнення особами шлюбного віку є перешкодою його укладання. Однак, незважаючи, на це, в судовій практиці є безліч випадків, що свідчать про ефективність звернень осіб, що не досягли 18 років та мають намір вступити до шлюбу.

Наприклад, 3 вересня 2018 р. Ружинський районний суд Житомирської області виніс рішення по справі № 2-о/291/30/18 за заявою ОСОБИ_1, яка виявила бажання зареєструвати шлюб з ОСОБОЮ_2, але через те, що ОСОБА_1 не досягла шлюбного віку, укласти шлюб неможливо. ОСОБА_1, відповідно до свідоцтва про народження, не досягла шлюбного віку, але вона є вагітною та одруження відповідає її інтересам. Окрім цього, ОСОБА_1 перебуває на 9 тижні вагітності, що зафіксовано у довідці Ружинської ЦРЛ від 20.08.2018 р. Суд, проаналізувавши матеріали справи, дійшов висновку, що позов ОСОБИ_1 підлягає задоволенню [8].

Аналіз судової практики свідчить про те, що в 70% заяви щодо надання права на шлюб задовольняються судом. У більшості випадків рішення суду ґрунтується на тому, що неповнолітні особи демонструють як фактор, що свідчить про необхідність шлюбу, довідку про вагітність. Цікаво, що із заявами до суду звертаються не лише неповнолітні дівчата, але й хлопці, які також посилаються на довідку про вагітність як про підставу надання права на шлюб [9, с. 52].

Тобто, в межах чинного законодавства України передбачені випадки, коли особи, що не досягли 16 років, мають право на укладення шлюбу. Щодо положень канонічного права з приводу вікового цензу осіб, що мають намір вступити до шлюбу, то, проаналізувавши більшість джерел канонічного права, можна дійти висновку, що відомостей щодо верхньої та нижньої вікової межі для вступу у шлюбні відносини немає, у деяких джерелах увага зосереджується на значній різниці у віці молодят [3, с. 12].

Законодавець також чітко визначає ще одну умову, необхідну для укладення шлюбу – відсутність між нареченими кровного споріднення. Відповідно до ч. 1 ст. 26 СК України, у шлюбі між собою не можуть перебувати особи, які є родичами прямої лінії споріднення [10]. За умови порушення вказаного принципу шлюб визнається недійсним. Також в історичних джерелах зазначається, що у випадку порушення цієї умови відбувається кровозмішення, що вважається протиприродним актом. Історії відомі випадки укладання шлюбу між близькими родичами, подібне завжди призводить до народження хворобливих дітей, а також знищення цілого роду.

У канонічному праві також забороняються шлюби між кровноспорідненими особами. Окрім цього, на рівні законодавства заборонені шлюби між рідними братами та сестрами, а також двоюрідними братами та сестрами [7, с. 108].

Своєю чергою, церква не визнає шлюби, що укладаються між особами до четвертого ступеня кровного споріднення, визнаючи такі стосунки недійсними. Особи, як перебувають у п'ятому ступені кровного споріднення, лише з благословення єпископа мають право на укладання церковного шлюбу. Відповідно до положень канонічного права, перешкодою укладення шлюбних відносин між особами є наявність духовного споріднення між особами, що виникає в результаті хрещення. Тобто, хрещені батьки не можуть укласти шлюб між собою, адже це прямо суперечить приписам церковного права [4, с. 27].

Перепоною вступу у шлюб вважається інститут усиновлення. Тобто, відповідно до Сімейного Кодексу України, а саме ч. 5 ст. 26 СК України, у шлюбі між собою не можуть бути усиновлювач та усиновлена ним дитина [10]. Зазначена заборона діє лише до моменту скасування відносин усиновлення, адже, в такому випадку, особи втрачають статус усиновленої дитини та усиновлювача, а відповідно, мають право укласти шлюб. Подібна позиція суперечить положенням канонічного

права, відповідно до якого зазначена категорія осіб позбавлена права вступати у шлюб один з одним.

Потребує уваги й питання одношлюбності як однієї з засад укладення шлюбу. Відповідно до ч. 1 ст. 25 СК України: чоловік та жінка одночасно можуть перебувати лише в одному шлюбі [10].

У рамках дослідження були проаналізовані історичні джерела, де зазначено, що деякі князі Київської Русі мали дві та більше дружини, але після запровадження християнства був затверджений принцип моногамії. Церковна політика в зазначеному напрямі полягає в тому, що чоловік та жінка мають укладати шлюб лише через таїнство вінчання. Служителі церкви мали детально стежити, щоб особа лише один раз за життя отримувала благословення на укладення шлюбу. Таким чином, згодом і сформувалась церковна одношлюбність, яка згодом стала визначальною ідеєю християнства. Під впливом церковної політики й сформувалося загальновизнане поняття шлюбу як союзу між одним чоловіком та однією жінкою. Принцип моногамії дістав закріплення й у світському законодавстві, а саме в СК України [5, с. 36].

Цікавим є положення, що укладення нового шлюбу можливе лише за умови припинення попередніх шлюбних відносин. Тобто СК України не встановлює максимальної кількості шлюбів, в яких може перебувати особа за життя. Засвідчимо, що за умови визнання першого шлюбу недійсним другий шлюб такої особи не може визнаватися повторним. Повторним шлюбом визнається шлюб, що був укладений після розірвання дійсного шлюбу. Якщо розглядати такий випадок у рамках канонічного права, то можна зазначити, що церква не схвалює повторні шлюби, адже таїнство вінчання має бути першим. Перший церковний шлюб визнається благословенним, другий шлюб може допускатися лише з дозволу та благословення єпископа [6, с. 64].

Церква негативно ставиться до укладення третього церковного шлюбу, четвертий – заборонений. Підсумовуючи, засвідчимо, що відповідно до положень церковного права, четвертий шлюб не може укладатися взагалі, щодо третього, то він можливий лише за отримання благословення. Підхід церкви до принципу одношлюбності має імперативний характер, адже другий та третій шлюб визнаються як поступок людській слабкості, такий, що позбавлений благословення.

Висновки. Проведений порівняльний аналіз норм канонічного та світського права щодо умов та перешкод укладення шлюбу дає змогу дійти висновку, що існують певні відмінності в нормативному регулюванні умов вступу до шлюбу. На підставі цього можна виокремити, що існують норми, які врегульовані світським та канонічним правом однаково (принцип одношлюбності, досягнення особами шлюбного віку), норми, які по-різному врегульовані (перешкоди до вступу у шлюб, що виникають через інститут кровного споріднення та усиновлення). Окрему групу складають норми, які регулює виключно канонічне право, подібні перепони не закріплені у сімейному законодавстві, а тому не є актуальними в наш час.

Тобто, чинне сімейне законодавство України встановлює, що умовами вступу у шлюб є: добровільність, досягнення особами шлюбного віку, одношлюбність. Шлюбний вік встановлюється на рівні 18 років, але особи, що не досягли шлюбного віку, мають право отримати дозвіл на укладення шлюбу в судовому порядку. Проблема інституту споріднення та усиновлення врегульована в межах сімейного та канонічного права по-різному. Деякі положення не визнаються церквою, а відповідно, є перешкодою для укладення особами церковного шлюбу. Своєю чергою, церковний шлюб не є підставою виникнення між особами подружніх прав та обов'язків, союз між жінкою та чоловіком визнається за умови укладення його відповідно до умов, встановлених на законодавчому рівні.

Наразі перед фахівцями у сфері права постало важливе завдання оновити положення сімейного законодавства, узгодивши деякі положення з нормами канонічного права; врахувати зміни в законодавстві країн-сусідів, застосовуючи в процесі оновлення нормативно-правового матеріалу низку норм іноземного законодавства.

Список використаних джерел:

1. Євко В.Ю., Молдован В.О. Проблеми виконання нареченими обов'язку повідомити один одного про стан свого здоров'я. *Право та управління*. 2011. № 3. С. 66–73.
2. Кравчик М.Б. Особливості визнання шлюбу недійсним. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 4. С. 49–52.
3. Липець Л.В. Врегулювання шлюбних та подібних відносин законом та договором : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2009. 20 с.
4. Литвиненко Л.Ю. Реєстрація шлюбу громадян України з іноземцями. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 11. С. 26–28.
5. Матвієнко А. Умови й перешкоди укладення шлюбу у вітчизняному сімейному та канонічному праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 34–39.
6. Озель В.І. Умови законності шлюбу та підстави визнання шлюбу недійсним в Україні у Х – на початку ХХ століття в Україні (за нормами церковного права). *Часопис Київського університету права*. 2011. № 1. С. 63–66.
7. Пилипенко Ю.О. Правове регулювання фактичних шлюбних відносин за законодавством зарубіжних країн. *Право і суспільство*. 2015. № 4. С. 104–111.
8. Рішення Ружинського районного суду Житомирської області у справі № 2-о/291/30/18 від 03.09. 2018 р. *Рішення для бізнесу YouControl : вебсайт*. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/76192534/> (дата звернення: 01.11.2021).
9. Сидоренко Д.І. Підстави недійсності шлюбу за сімейним законодавством, що діяло на українських землях у Х–ХХІ ст. *Університетські наукові записки*. 2018. № 65. С. 45–56.
10. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.